

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1953**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1953

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en statyett av Gustav II Adolf, utförd i silver och emaljarbete (höjd 245 mm). Kompletterad med ett servisglas bildar den en dryckespokal av en för 1600-talet typisk art. Statyetten, som närmare behandlas på sid. 189, är en gåva av Nordiska museets vänner (inv.-nr 245 487).

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1953

Djuptrycksplanser från Nordisk Rotogravyr

ARBETSVANDRINGAR FRÅN SMÅLAND

av Mats Rehnberg

Arbetskraftens rörlighet är ett fenomen, som ofta aktualiseras i nutiden. Sedan århundraden har dock arbetstagare i större eller mindre grad levat på rörlig fot. Redan i medeltidslagarna finns såsom Gösta Berg påpekat (Den svenska arbetarklassens historia, del 10, sid. 10) bestämmelser avsedda att binda arbetarna med årslånga avtal hos arbetsgivaren och hindra dem att genom rörlighet vålla besvärligheter.

Rörligheten har alltid hängt samman med utkomstsvårigheter i hemorten. Under århundradenas lopp har vandringar utgått från olika delar av landet och till mål haft skilda trakter och skilda arbetsuppgifter. Mest kända är dalafolkets herrarbeten, dvs. traditionella arbetsåtaganden utanför det egna landskapets gränser, en verksamhet som bedrivits åtminstone sedan 1500-talet. Under 1600- och 1700-talen var det särskilt sädeströkning, som i jordbruksprovinserna gav arbetstillfällen åt folk från de angränsande mera jordbruksfattiga områdena. Under 1800-talet återfanns värmlänningar dels som nyodlare i jordbruket, dels som pionjärer på skogsarbete i norra Sveriges skogsområden men även på andra håll ända ner i Småland. Under senare hälften av 1800-talet kan man iaktta en ganska differentierad men förhållandevis stark utvandring av säsongarbetare från Småland och gränsområdena i Blekinge, Halland och Skåne. Det är denna sistnämnda befolkningsrörelse, som här kommer att behandlas.

Dessa säsongpräglade förflyttningar av arbetskraft måste ses mot bakgrunden av utvandringsområdets befolkningsförhållanden och försörjningsmöjligheter. 1800-talets arbetsvandringar sam-

manhänge med den starka befolkningstillväxten på landsbygden. Lösningen av detta problem blev för hundratusentals människor emigration till Amerika. Här skall endast beröras en del av de folkförflyttningar, som ägt rum i skuggan av den väldiga emigrationsvågen.

Under perioden 1800—1870 ökade jordbruksbefolkningen med omkring en miljon. Icke mindre än 65 % av dessa föll på jordbrukets underklasser: torpare, backstugusittare, inhysesghjon och tjänstehjon. Medan bondeklassen under århundradet närmast före 1870 ökats med blott en tredjedel, hade torparklassen fördubblats, backstugu- och inhysesklasserna — det mest proletariserade skiktet — nära femdubblats och tjänstehjonsklassen nästan fördubblats. Torpare, backstugusittare och inhysesghjon är grupper som ökat särskilt mycket i Småland, Västergötland, Värmland och de norrländska landskapen. Under århundradet närmast före 1860 fördubblades i Småland antalet hemmasöner över 15 år och drängar, backstugu- och inhysesklassen sjudubblades, torparna nästan fyradubblades och dessutom tillkom den nya statarklassen. Det var dessa tiotusentals arbetsföra människor som måste skaffa sig sitt bröd, hemma eller borta.

Vid mitten av 1800-talet, då befolkningstrycket börjar bli alltmåra kännbart, fick problemet med arbetsvandringarna från Småland ökad aktualitet. De vandringar som tidigare ägt rum har lämnat mindre spår efter sig. I traditionen omtalas främst, att det varit tröskare som med slagan på ryggen begivit sig till de skånska storjordbruken och där på höstar och vintrar skaffat sig en extraförtjänst. Hallänningarna hade under 1700-talet och senare i stor utsträckning haft trösk i Skåne såsom biförtjänst. År 1822 påpekar landshövdingen i Hallands län att "den olägenheten inträffat att Allmogens drängar från en del af Sunnerbo Härad i Småland, hvilka likväl som jag tror icke hafva rättighet till en sådan utvandring, i förväg begifva sig till Skåne och der upptaga de mest lönande tröskbeting". Traditionen om dessa tröskvandringar lever på många håll, men det inträffade ligger så långt tillbaka i tiden att några konkreta drag knappast går att finna. Från Sunnerbo omtalas t. ex. att tröskarna brukade slå följe två och två eller fyra och fyra. Vare sig detta är pålitliga

traditioner eller senare tillägg, anknyter det till arbetsmetoderna vid slagtröskningen.

I första hand sökte man under 1800-talets senare hälft arbete inom den egna bygden vid de arbetstillfällena som erbjöds genom bl. a. väg- och kanalbyggen, mossodlingar, sjösänkningar och andra jordbruksrationaliseringar. Skogsindustriens frammarsch ökade behovet av arbetskraft i skogarna. Glasindustrien, som under 1800-talets senare hälft växte fram i Kronobergs läns östra delar, krävde arbetskraft både i hyttor och skogar.

Då man gick utom landskapets egna gränser, styrdes kosan åt skilda håll. I de västra delarna av Småland förekom det, att fattiga gossar sändes till de halländska jordbruken som vallpojkar. De äldre traditionella tröskarbetena började vid denna tid upphöra, enär storjordbruket i ökad utsträckning hade mekaniserats och gjort slagorna obehövlige.

Under 1800-talets senare hälft byggdes hamnar, samhällen och städer runt om i landet. Detta krävde många armar. Förutom i hembygden gav sig smålänningarna som grovarbetare och byggnadsarbetare till andra trakter. På Öland och Gotland fanns åtskilliga arbetstillfällen. De stora städerna lockade särskilt många. Efter Sundsvalls brand vandrade t. ex. från Jät ett 40-tal arbetsökande dit. Det framväxande Stockholm uppsög arbetsdugligt folk från hela landet. Här återfanns smålänningarna både som grundläggare, grovarbetare, timmermän, byggnadssnickare och i viss utsträckning som murare. Åtskilliga småländskor arbetade även på byggena som mursmäckor. Torsten Gårdlund har i *Industrialismens samhälle* (Sthlm 1942, sid. 291) framhållit, att — vid sidan av dalkarlarnas och värmlänningarnas säsongpräglade arbetsvandringar — ”en tredje folkström av betydelse, som flödade fram och åter efter arbetssäsongen, utgick från den småländska kusten och från Öland. På våarna sökte sig en mängd folk härifrån norrut, särskilt till huvudstadens arbetsmarknad, och även om många av dem återvände till sin hembygd på hösten, synes här som i en del andra fall en permanent utvandring ha skett i de säsongmässiga arbetsvandringarnas spår. När man under krisen 1894 räknade nödhjälpsarbetarna i Stockholm, visade det sig att flera kommit från Kalmar län än från något annat

län utom Stockholms. Inte mindre än 109 man, dvs. 13 %, voro födda i Kalmar län." Dessutom fanns ett mindre antal även från de två andra småländska länen. Enbart från Aspelands och Handbörds fögderi beräknade länsstyrelsen att omkring 500 yngre karlar årligen begav sig på säsongarbeten under 1860-talet. Renhållnings- och trädgårdsarbetarna m. fl. rekryterades även bland smålänningar. Åtskilliga hade arbete på Gustavsbergs porslinsfabriker, i hembygden känd såsom en särskilt hälsovådlig arbetsplats.

I samband med städernas tillväxt ökade också tegelbrukens antal. Omkring 1870 fanns i landet omkring 150 tegelbruk. Vid sekelskiftet hade de ökat till omkring 500, de flesta belägna i Mälardalen och i Skåne. Så länge teglet lufttorkades, var detta framför allt en säsongindustri, som under sommarmånaderna hade stort behov av förhållandevis okvalificerad arbetskraft. Särskilt Mälardalens tegelbruk utgjorde målet för många vandrande smålänningar. En del fick arbete "i gropen", dvs. i lerschakten, andra sysselsattes vid "inmatningen", "uppsättarna" bar tegel till torkladorna och de s. k. "runstycksskjutarna" rullade tegel till och från ugnarna. Betalningen beräknades merendels per tusen tegel.

Trots överbefolkningen i Småland förekom det, att värmlänningar med sina speciella metoder uppträdde på småländskt område som arbetstagare och reformatorer i skogsarbetet. I mindre utsträckning begav sig smålänningarna i stället till Norrland på skogsarbete och flottning. Till sågverken lockades också en del. Här blev man lika ofta halvt bofast som säsongarbetare.

En viktig arbetstillgång utgjorde järnvägsbyggena. Till en början var det främst folk från den närmaste bygden som grep denna chans. Efterhand utbildades en växande kår av yrkesvana järnvägsbyggare, s. k. "rallare". Omkring 1865 utgjorde järnvägsarbetarna omkring 20 000 man, en siffra som i stort sett förblev konstant till slutet av seklet. Från Småland rekryterades en förhållandevis stor procent av rallarna. Länsstyrelsen i Kronobergs län uppger att det under början av 1870-talet var "mellan 200 och 300 personer från hvarje socken inom Konga härad", som 8—10 månader om året deltog i järnvägsbyggen. Rallarna utgjordes dels av sådana som utvandrade och i årtal vistades borta

Vid byggena i Stockholm och andra städer deltog under 1800-talets senare del kvinnlig arbetskraft, främst från Dalarna och Småland. — Foto Stockholms Stadsmuseum.

från hembygden, dels av s. k. "sommarfåglar", dvs. mera säsongmässigt anställda arbetare som vintertid, då arbetena hade mindre omfattning, vände åter. Att utröna varifrån rallarna vid olika banbyggen kommit, torde numera vara i det närmaste omöjligt. Det är emellertid betecknande, att av c:a 150 rallare i olika delar av landet, vilka spontant deltagit i Nordiska museets rallarundersökning åren 1948—1949, c:a 21 % var barnfödda i Småland.

Vid 1800-talets slut och framför allt efter sekelskiftet började den ökade sockerbetsodlingen bli ett viktigt arbetsfält. Främst var det till Skåne men också till Östergötland och Västergötland som smålänningarna begav sig för att delta i arbetet på betfälten. Detta arbete hade huvudsakligen två perioder, dels rensningen på senvåren och dels betupptagningen på förhösten. Antingen gjorde man två resor till betdistrikten eller också antog man annat

jordbruksarbete på den främmande platsen under sommartiden mellan de bägge betperioderna. Det var mest kvinnlig arbetskraft vid rensningen och manlig vid upptagningen. Betkampanjen är ett av de få säsongarbeten som alltjämt bevarat sin betydelse.

Vid början av 1850-talet utsträcktes arbetsvandringarna även utanför Sveriges gränser. Det uppmärksammades även i pressen. Kalmartidningen Barometern innehöll sommaren 1855 (bl. a. 23/6, 4/7, 28/8) artiklar med varningar för ungt arbetsfolk att låta locka sig till Danmark på arbete. I riksdagen motionerade 1856 bl. a. Anders Medin från Kronobergs län om att åtgärder skulle tillgripas mot dessa säsongarbeten. Frågan behandlades även i landshövdingarnas ämbetsberättelser på grund av de sociala vådor som dessa arbeten ansågs medföra. I översikten av tillståndet i Kronobergs län 1851—56 konstaterar landshövdingen, att det enligt hans åsikt fanns gott om arbetstillfällen och goda löner inom länet. "Det oaktadt fortfara utvandringarne, särdeles till Danmark, hvarigenom svårigheten att få duglige arbetare och tjenstehjon i icke ringa mån tilltager och öfverklagas; och fruktansvärdt kommer fattigvården öfverallt att framdeles betungas, när de utflyttade återkomma till socknarne, orkeslöse eller utfattige, en olägenhet som i synnerhet torde drabba det i öfrigt vanlottade Sunnerbo härad, hvarifrån utflyttningarne talrikast ske."

Samtidigt redovisade landshövdingen i Jönköpings län att 1851 femton personer och 1855 trettio tre personer utflyttat till Danmark men att dessutom ett icke ringa antal givit sig iväg utan anmälan till myndigheterna. Förutom emigration av detta slag har en icke mätbar säsongpräglad utvandring ägt rum. Samma länsstyrelse har även framhållit att "många arbetare sökt sysselsättning vid jernvägarne och andra allmänna eller enskilda arbetsföretag i andra orter".

Under åren 1866—70 utflyttade till Danmark och Tyskland enligt länsstyrelsens uppgifter 525 personer. Även för Kristianstads och Hallands län nämnes utvandringen av tjänstefolk under 1850-talet. I Blekinge synes företeelsen aktualiseras på 1870-talet.

Det går icke att mäta, hur stort antal personer som deltog i de säsongmässiga utvandringarna. De spår, som man påträffar är

numera endast kyrkböckernas rapporter om dem som utvandrat och kvarstannat i främmande land.

Svårigheten att bedöma antalet säsongutvandrare beror på olika folkbokföringstekniska förfaringssätt. Statistiska byråns tabeller över antalet personer som utvandrat, t. ex. till Danmark eller Tyskland, upptar endast dem som begärt utflyttningsbetyg ur församlingen. För att vinna arbete i Danmark fordrades icke utflyttningsbetyg utan endast ett arbetsbetyg, utfärdat av församlingens präst. Alla de som begett sig åstad utrustade enbart med arbetsbetyg återfinns sålunda inte i någon statistik. Dessutom reste mycket folk utan att något som helst intyg utfärdats. Och de som ett år skaffa sig arbetsbetyg brukade vid förnyade säsongfärder icke göra någon anmälan om sin avfärd. I Södra Sandsjö förhöll sig de olika kategorierna på följande sätt: 7 personer hade erhållit flyttningsbetyg för resa till Danmark medan 34 erhållit arbetsbetyg. Det stora antal som rest utan varje papper känner man icke till. Då den officiella statistiken från 1880-talet exempelvis anger 1 250 flickor såsom utvandrade till Danmark från Småland, motsvaras denna siffra av de 7 i Södra Sandsjö som begärt flyttningsbetyg gentemot de 34 som begärt arbetsbetyg och det ännu större men okända antal som inte begagnat några som helst betyg.

Eric H. Andersson har från Pjätteryd lämnat följande siffror (Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok 1941, sid. 192). Från socknen utvandrade till Danmark under 1850-talet 11 män och 5 kvinnor, under 60-talet 6 män och 5 kvinnor, under 70-talet 15 män och 19 kvinnor, under 80-talet 13 män och 25 kvinnor, under 90-talet 9 män och 5 kvinnor. Mellan 1900 och 1910 utflyttade till Danmark 8 män och 6 kvinnor. Denna utflyttning är alltså endast den ringa del av säsongarbetarna som av olika skäl kommit att bli kvar i det främmande landet.

Hur svårt det varit att utföra beräkningar över antalet säsongvandringar, framhöll även Adolf Hedin i några artiklar i Stockholms Dagblad 1884. Han påpekade att emigrationen till Tyskland under åren 1861—70 utgjorde 4 859 personer, varav omkring $\frac{3}{4}$ hade ägt rum under nödåren 1868—69, som i många avseenden blev en kraftig pådrivare för alla folkförflyttningar

från vårt land. Åren 1871—1880 emigrerade till Tyskland 7 078. Samme författare påpekade att dessa siffror på verkliga emigranter är låga, jämförda med de säsongmässigt utvandrade arbetarna. Emigranterna måste emellertid i viss utsträckning räknas till samma ström. Säsongarbetarnas antal kan antydast genom vissa andra siffror. Svenske konsuln i Lübeck rapporterade 1869 att mellan 3 och 4 000 arbetare passerat denna stad. Enligt 1871 års tyska folkräkning fanns i Mecklenburg-Schwerin 2 266 svenskar, i Preussen nära 6 000, i Hamburg 1 000 osv. Enligt tyska uppgifter skulle år 1880 11 885 personer, födda i Sverige, ha vistats i Tyskland. (Ernst Beckman, I tjänst hos främlingar, Sthlm 1885, sid. 32.)

Emigrationsutredningen 1909 angav att under åren 1851—1910 82 843 personer hade emigrerat till Danmark och 43 543 återvänt till Sverige. Under samma tid utgjorde utvandrarna till Tyskland 26 551 och de som återvände därifrån 18 672. Utredningen framhåller emellertid att man till dessa redovisade siffror av emigranter måste "lägga ett mycket betydligt antal tillfälligt utflyttade, hvilka efter en arbetssäsong i Danmark återvänt till fäderneslandet, där de icke upphört att räknas såsom hemmahörande".

De som utvandrade till Tyskland tog främst tjänst i det nordtyska storjordbruket. Under fransk-tyska kriget förekom det även att svenskar fick arbete i järnverken. Enligt länsstyrelsens uppgift fick åtskilliga timmermän från Kalmarsundskusten arbete vid örlogssvarvet i Kiel. De områden som mest omnämnes är Pommern, Schleswig, Mecklenburg, Hamburgtrakten, Kasseltrakten etc. Lönen för kvinnlig lantarbetskraft utgjorde 90 à 130 mark om året. Omkring 90 % av svenskarna var knutna till jordbruket.

Värningen skedde per annons, genom värvare eller ryktesvägen. En annons i Zeitung für Nord-Deutschland har följande lydelse: "Svenskt tjänstfolk utbjudes av undertecknad till ärade tyska herrskaper, nämligen stora drängar till 37½ rthr preussiskt courant för år, halvdrängar till 30 d:o, gossar till 15 à 20 d:o, stora pigor till 22½ d:o, halvpigor till 15 à 18 d:o. Passagerareavgiften är för vardera av ovannämnda personer 11½ rthr pr.

Betfälten i Östergötland och Skåne utgjorde från 1800-talets slut en viktig säsongarbetsplats bl. a. för smålänningarna. — Foto omkr. 1900.

crt. De kvinnor, som i havande tillstånd hitkomma från Sverige, återsändas på min bekostnad och erhålles en annan piga i stället. Varje uppdrag utföres prompt och anskaffas endast dugligt och brukbart folk. — Morihof vid Lübeck. H. VOSS, Boskaps-handlare.” (Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok 1937, sid. 21.)

Särskilt i samband med nödåren 1868—69 begav sig en myckenhet smålänningar till Danmark och Tyskland för att få arbete. Det har uppgivits att det på en dag kunde komma 200 arbets-sökande med ångbåt till Lübeck. I maj 1869 uppgav tidningen Snällposten i Malmö att ett extratåg med 600 drängar och pigor från Småland på väg till Tyskland passerat.

Traditionen om dessa utlandsfärder lever mycket stark i landskapet. Man påträffar alltjämt i alla delar av Småland åldringar, vilka i sin ungdom deltagit i dessa företag.

Säsongarbetarna i äldre tid vandrade hela vägsträckan till fots. I Småland brukade man gå ner till kustens hamnar eller till de

större järnvägsknutarna, sedan järnvägarna tillkommit. Vanligen följdes man åt i grupper hemifrån. Från vandringarna lever åtskilliga episoder i traditionen. I Konga härad berättas det att några byggnadsarbetare, då de på höstarna var på hemväg med en sparad slant, brukade övernatta på kyrkogårdarna, enär de trodde sig säkrare mot överfall där.

Säsongarbetarna arbetade dels som enskilda arbetstagare, dels i kollektiv som arbetslag. Om dessa skillnader har det icke gått att erhålla tillräckligt exakta uppgifter. Deras inlogering har ofta varit enkel, särskilt som de flesta säsongarbetena ägde rum under den varma årstiden. Hushållen sköttes ofta av arbetarna själva kollektivt eller enskilt. Var de privat anställda, stod de dock direkt i husbondens kost på landsbygden.

Förhållandet mellan säsongarbetarna och bygdens fasta befolkning har ej avspeglat sig i traditionen. I Stockholm brukade folk skoja med smålänningarna, då de klev av sina ångbåtar, genom att hålla fingrarna som horn framför pannan och råma som kreatur. Detta avsåg att vara en påminnelse om äldre tiders oxdrifter från Småland.

Landshövdingarna har i allmänhet — såsom redan i det föregående påpekats — betraktat dessa arbetsvandringar med ett starkt missnöje, vilket tydligt understrukits i femårsberättelserna. Landshövding Carl Mörner i Växjö framhöll sålunda 1856, hur utvandringarna i början av 50-talet medförde svårigheter att få dugliga arbetare och tjänstehjon. Han befarade även att de från Danmark återvändande säsongarbetarna sedermera skulle komma fattigvården till last. Samtidigt klagade landshövdingen i Jönköpings län över att utvandringarna medförde brist på arbetskraft och bidrog till lönestegringen. Man observerar emellertid hos honom en annan inställning till lönehöjningarna: "Långt ifrån att betraktas som något ondt, måste denna höjning af arbetslönen anses god och önskvärd, så vida arbetaren vet att till sin nytta använda den ökade inkomsten. Ett vanligt karldagsverke under sommaren betalas från 24 skillingar till 40 skillingar. I städerna och deras grannskap gäller ett sådant ofta 1 Riksdaler och mången arbetare kan der fötjena ända till 2 Riksdaler banko om dagen."

Arbetsvandringarna ansågs av landshövdingarna vara anledning även till försämring av befolkningens moral. År 1872 anför landshövding Sköldebrand i Kalmar följande: "Ett hinder emot sedlighetens framsteg är den på senare tiden hos ortens yngre arbetare uppkomna vanan att vartiden begifva sig bort för sökande af arbetsförtjenst i Stockholm eller andra trakter, hvarifrån de vid återkomsten om höstarna sällan medföra några besparade penningar, men deremot ofta ökade njutningsbegär och mera utvecklade anlag för oseder. Häraf torde till en del förklaras, att kyskhetsöfverträdelse börjat bland arbetsklassen taga öfverhand." Det påpekas vidare att arbetsvandringarna medfört "böjelse för ett ostadigt lefnadssätt och stundom för verklig sysslolöshet, som icke sällan är första steget till inträde på brottets bana".

I Kronobergs län klagar landshövding Gunnar Wennerberg 1877 över att den förr enkla klädedräkten under 70-talet börjat utgöras av "in- och utländska kläden och fabrikssty; och det är företrädesvis ungdomen såväl den qvinliga som den manliga, som visar en fåfänglig benägenhet att vara herrskapsklädd. De årliga vandringarna till Stockholm och jernvägsanläggningarna i landet bidraga på ett betänkligt sätt att utrota den forna småländska tarfligheten; och hvad än värre är, de sprida genom de återvändande, som under vintrarne merendels vistas i sin hembygd, icke allenast en benägenhet för grannlåt och onödig utstyrsel, utan ock håg till ett lättjefullt och oordentligt lefnadssätt, den rätta grunden för laster och brott."

Dessa klagomål över de förändringar i dräktskicket, som ägde rum under 1800-talets senare hälft, möter man även i ett flertal andra läns ämbetsberättelser. I de län där man icke haft arbetsvandringar som i Småland, har landshövdingarna givetvis ej heller kunnat begagna dem som förklaring till denna utveckling på klädedräktens område.

I stort sett ansåg landshövding Wennerberg i Växjö, att äktenskapet hölls i helgd och att sedligheten var tillfredsställande. "Men äfven i detta afseende hafva de talrika utvandringarna på arbetsförtjenst såväl inom landet, som isynnerhet till Danmark och Tyskland, utöfvat ett ytterst menligt inflytande och slappat

de förr stränga åsikterna om sedlighetens vigt och värde. Liksom de till hembygden återvändande männen visa ringa betänklighet att der knyta lösa förbindelser, så visa ock de från utlandet återvändande qvinnorna, att de under sin bortovaro ej varit annorlunda eller bättre sinnade."

Det enligt landshövdingen jämförelsevis stora antalet oäkta barn har enligt honom bl. a. sin förklaring "synnerligast i de årliga allt talrikare utvandringarna till Danmark och Tyskland, hvilka en stor del af ortens ogifta arbetssökande qvinnor företaga. Dessa utvandringar utöfva ett ytterst skadligt inflytande på ortens lösare qvinliga befolkning i allmänhet. Vanligen återvända dessa qvinnor i hafvande tillstånd och äro ofta förderfvade både till kropp och själ. Dessa qvinliga vikingatåg hota sålunda att blifva en allt rikare flödande källa till spridande af sedligt förderf och till tunga för fattigvårdssamhället."

Då husandakten och olika former av patriarkalism försvinner, kombineras även detta med arbetsvandringarna. "Att också den förutnämnda tidsandan äfvensom de många tillfällena till riklig arbetsförtjenst vid jernvägar och å främmande orter i allmänhet samt den förvändhet i tänke- och handlingssätt, som insupits vid och hemföres från de besökta arbetsorterna, hafva på ett ytterst sorgligt sätt inverkat på barnens förhållande till föräldrarna och på tjenarnes åskådnings- och handlingssätt, är alltför uppenbart."

Även från Kalmar län ljuder liknande tongångar vid denna tid. "Det har icke varit ovanligt, att vid återkomsten på hösten medförts en besparing af ett par hundra kronor; men mången har snart förstört denna på kort tid förvärfade penningetillgång, hvilken framkallat ökad njutningsbegär. Detta förhållande har för öfrigt föranlett svårighet för jordbrukarne att finna dugliga och stadiga tjenstehjon och arbetare."

Att utvandringarna från Småland och de angränsande sydsvenska landskapen var en social fråga som väckte samtidens uppmärksamhet, framgår på ett flertal sätt. Förhållandena i Tyskland behandlades framförallt av Ernst Beckman i en del tidningsartiklar, som sedan utgavs i bokform. Under resor i Tyskland hade han genom svenska konsuler, präster och andra representerer skaffat vissa upplysningar, som kompletterades med in-

tervjuer och undersökningar hos de svenska säsongarbetarna och deras arbetsgivare. Agenterna framställdes som samvetslösa personer, vilka bedrev sin verksamhet på ett mycket cyniskt sätt. De mindre arbetsgivarna ansågs ha större möjlighet att omhänderta sitt gårdsfolk än de större, vars arbetskraft mer lämnades på egen hand. De svenska arbetarna i Tyskland uppgavs ägna stora delar av sina inkomster åt klädlyx, nöjen och alkohol.

Om förhållandena i Danmark är man särskilt väl underrättad genom Fredrika Bremerförbundets undersökningar härav. Det var Dansk Kvindesamfund i Köpenhamn som genom en skrivelse till Fredrika Bremerförbundet riktade uppmärksamheten på de olika sociala missförhållanden, som var förknippade särskilt med den starka invasionen av unga kvinnor från svensk landsort till Danmark. På Fredrika Bremerförbundets uppdrag besökte Gertrud Adelborg dels de typiska distrikten för säsongutvandrare i Sydsverige, dels vissa orter i Danmark. I rapporten från denna resa återfinner man de mest detaljerade skildringarna av hithörande problem (Tidskriften Dagny 1890): "Om våren är det en rörelse bland den småländska ungdomen som bland flyttfåglarna", hette det i rapporten. "De unga samlas i stora flockar, rådslå och öfverlägga med hvarandra, framkasta och jämföra förslag, och en vacker dag är den stora skaran skingrad och borta i främmande land. Räcker ej kassan till en biljett till Amerika, så räcker den åtminstone till Danmark. Hemma vilja de ej stanna. Utvandringen anses vara störst i gränssocknarna mellan Småland, Skåne och Blekinge, liksom denna befolkning i allmänhet har mera oroligt lynne."

Fredrika Bremerförbundets utredning visar klart, att utvandringen helt hade ekonomisk bakgrund. De årslöner som betalades kvinnlig och manlig arbetskraft på landsbygden utgjorde 30 à 40 kronor per år. Vad som bjöds i Danmark var alltid minst 100 kronor för sommarhalvåret, ofta genom beting ökat ända till 140 kronor.

De sociala vådorna framställdes vanligen i grälla färger och det positiva kom lätt i skymundan. Gertrud Adelborg framhöll emellertid "att den lön de svenska tjänsteflickorna erhålla i Danmark är vida större än den de kunna vinna i hemlandet, och att

i följd deraf många af de utvandrande till Sverige hemföra ej obetydliga summor. Några utvandra en sommar för att förtjäna till en symaskin, andra insätta medel i sparbankerna, barn hjälpa sina föräldrar, andra afbetala skulder, köpa eller bygga hus etc. Så hade t. ex. en flicka varit i Danmark $1\frac{1}{2}$ år och under denna tid hemskickat 170 kronor. — En kvinna blef enka med sex oförsörjda barn, hvaraf fem döttrar. Dessa växte upp, började utvandra, och då vanligen tre af dem hvarje höst återkommo från Danmark med sin sparda penningesumma, hade flickorna på detta sätt kunnat inköpa en snygg stuga och hade nu modern boende hos sig.”

Under 1870-talet brukade danska och tyska agenter resa i de sydsvenska landskapen och värva arbetskraft. Sedan redaktören Ernst Beckman företagit omfattande undersökningar rörande värvningen av folk till Tyskland, tillkom 1884 års kungörelse om att endast svensk undersåte ägde rätt att vara arbetskrafts-agent. Vidare stadgades att kommissionären skulle ha Kunglig befallningshavandes tillstånd, borgen å 1 000 å 5 000 kronor m. m. Dessa bestämmelser kringgicks emellertid omedelbart.

Vanligen brukade den danska arbetsgivaren vidtala någon för ändamålet lämpad tjänsteflicka att till nästa år värva det behövliga antalet gelikar. För detta erhöll hon en viss ersättning. Dessa s. k. ”fästeflickor” kunde enligt uppgift värva upp till 70 å 80 andra flickor. Trots att detta innebar ett kringgående av bestämmelserna, ansågs det vara ett för de svenska flickorna pålitligare system än det tidigare förfarandet med agenter eller kommissionskontor i Köpenhamn. De senare hade ur flera synpunkter mycket dåligt rykte. Vissa tider på året var det så stark trafik av svenskor till Danmark, att det lönade sig för lösa agenter att redan vid kajerna försöka erbjuda dem sina tjänster.

Ladugårdspigornas arbete bestod enligt samtida undersökningar i att mjölka 18 å 20 kor. De som arbetade i betfälten hade en arbetstid från 5.30 till 19.00, dock med sammanlagt ett par timmars uppehåll för måltider. Lönerna för kvinnliga industriarbetare i Köpenhamn uppgick vid väverierna till 7 å 12 kronor i veckan, vid cikoriafabrikerna till 4 å 12 kronor, vid cigarrfabrikerna till 7 å 9 kronor och vid tändsticksfabrikerna till 4 å 14

kr i veckan. Hembiträdeslönerna uppgick på 80-talet till 8 à 14 kr i månaden.

Den manliga arbetskraften i Danmark var delvis sysselsatt i jordbruk men mera i industrier, järnvägsbyggen, tegelbruk etc. De svenska tegelbruksarbetarna brukade gå under öknamnet "lergökar".

Beträffande den kvinnliga arbetskraften kom lätt frågan om derasandel att stå i förgrunden för diskussionen. Under senare hälften av 80-talet sändes genom danska kronprinsessans försorg en "bibelkvinna" från Elsa Borgs hem i Stockholm till Danmark för att missionera bland de svenska arbeterskorna. Olika religiösa och andra sammanslutningar sökte genom logi och annat stöd hjälpa svenskorna i det främmande landet.

Vid den tiden fanns en ofta framförd åsikt, att många av de unga flickorna utsattes för olika lockelser och att svenskorna inledde tillfälliga förbindelser eller i ökad utsträckning ägnade sig åt lösaktigt leverne. Fredrika Bremerförbundets undersökning berörde även dessa förhållanden. I ett antal församlingar i Småland, Blekinge och norra Skåne gjordes undersökningar härav. De småländska siffrorna skall här återges.

	Antal barn födda åren 1884—1888	Därav utom äktenskapet	Därav med för- modad dansk far
Virestad	660	36	17
Nöbbeled	317	15	4
Ö. Torsås	223	9	2
Linneryd	545	28	4
Södra Sandsjö . .	504	39	9
Tingsås	485	29	10
Markaryd	526	26	3

I den mån dessa siffror är riktiga, visar som vanligt verkligheten en mer nyanserad bild av förhållandena än vad en upprörd opinion eller av den överförd tradition vet att berätta om mängden oäkta barn av danskt påbrå. I allmänhet är det endast ett mindre antal av de utomäktenskapliga barnen som utgivits ha danskt påbrå. Om man betänker att mödrarna till dessa barn

vistades halva året eller mer i den främmande miljön, ter sig antalet dylika barn inte så överväldigande stort. Dessa på kyrkböckerna grundade siffror minskar även proportionerna i Gunnar Wennerbergs tidigare återgivna, starkt överdrivna skildringar av tillståndet.

Ett visst begrepp om missförhållandena erhåller man av länsstyrelsernas rapporter om personer som av olika skäl hemsänts av myndigheterna i Tyskland och Danmark. Under åren 1896—1900 hemsändes från Danmark till Kristianstads län 5 män, 6 kvinnor och 11 barn eller sammanlagt 22 personer. Från Tyskland hemsändes under samma tid 1 man, 3 kvinnor och 6 barn. Under 1900-talets första fem år blev antalet något högre.

Länsstyrelsen i Malmöhus län kunde enligt en kungl. förordning av den 9 juni 1871 lämna understöd åt medellösa säsongarbetare på återväg. Detta begagnades 1876 av 48 personer, 1877 av 57 personer, 1878 av 81 personer, 1879 av 116 personer och 1880 av 113 personer. Från de tre småländska länen föreligger inte några som helst uppgifter om hemförpassade säsongarbetare.

Under 1900-talets början avtog dessa säsongmässiga utflyttningar alltmera. De offentliga arbetsförmedlingarna inom landet blev organ för de förflyttningar av arbetskraft som behövdes t. ex. vid betkampanjerna. Men framför allt hade hela försörjningsproblemet blivit ett annat. Till detta bidrog industrialiseringen och inflyttningen till städer och industriorter inom landet men i hög grad också den minskning av befolkningstrycket, som emigrationen till Amerika utgjorde. De här behandlade säsongarbetena är utslag av samma befolkningsrörelser som emigrationen. På grund av dennas djupt ingripande betydelse är det naturligt om de samtida säsongarbetena kommit en smula i skymundan.